

A '48-as honvédsereg és a tavaszi hadjárat Jókai szemével

Babucs Zoltán

Magyarságkutató Intézet, Budapest

KIVONAT

Jókai Mór életművének fundamentumát képezik az 1848–1849-es forradalom és szabadságharcra kapcsolatos munkái, aki a nagy időkről szóló naplójában, regényeiben, írásaiban nemcsak saját élményeit örökítette meg – mint például 1848. március idusának pesti történéseit –, hanem felhasználta többek között Degré Alajos, Hamary Dániel és Mészáros Lázár visszaemlékezéseit.

A magyar nemzet története regényes rajzokban című munkájában tizennyolc történettel emlékezett 1848–1849-re. Ezek közül tizenkettőben olvashatunk katonai vonatkozásokról, így *A magyar huszárok* című történetben – több-kevesebb pontatlansággal – a honvédsereg összetételéről írt, fejet hajtva az idegenből hazaszökő huszárok emberfeletti teljesítménye előtt. *A kilencnapos ütközet* és *A nagysarlói ütközet* című írásaiban a tavaszi hadjáratot méltatta, de a trónfosztás utáni időszakról és Budavár bevételéről érintőlegesen tett említést.

Az idős Jókai korántsem volt az, aki 1849-ben a függetlenségért lelkesedett, de a '48-as idők tetteinek megörökítését fontosnak tartotta, hiszen addigra már a boldog békeidők magyar nemzettudatának sarkalatos pontját képezte 1848–1849. *A magyar nemzet története regényes rajzokban* című műve görcső alá vont történeteivel, a maga szépirodalmi eszközeivel – túlzó vagy jelentősen leegyszerűsítő módon, olykor mellőzve a történelmi hitelességet – igyekezett a szabadságharc eseményeit és hőseit megörökíteni, s ezen karcolatok ma is nagyban meghatározzák nemzeti emlékezetünket.

KULCSSZAVAK: honvédsereg, huszárok, hősiesség, legendaképzés, tavaszi hadjárat

Jókai Mór életművének fundamentumát képezik az 1848–1849-es forradalom és szabadságharcra kapcsolatos munkái, aki a „csudáknak évében” hírlapszerkesztőként volt részese az eseményeknek. 1850-ben, *Az érc leány* című novellája bevezetőjében így vélekedett a szabadságharc emlékezetéről és a legendaképzés fontosságáról: „Írjunk mitológiát.

Írjuk le az év eseményeit, híven, valóan, mindent, ami megtörtént, minden csodálatost, emberfölöttit, nagyszerűt, amit láttunk, amit tapasztalánk, aminek szemtanúi voltunk, s akkor mondjuk rá, hogy ez mind mese, mert különben nem fogják elhinni.

A költő álmodta ezeket.

Annyi nagyság, annyi ragyogvány, az embererőt meghaladó tettek vakmerő képei, hol születhettek volna másutt, mint egy fantasztikus agy hagymázos képzetvilágában?

De a könny, mely a földégett nevek emlékére a szemet elárasztja, nem fogja-e megmondani, hogy mindez nem álom, hanem egy eltemetett világ halott dicsősége?”¹

A nagy időkről szóló regényeiben, írásaiban nemcsak saját élményeit örökítette meg – mint például 1848. március idusának pesti történéseit –, hanem Hajagos József szerint² felhasználta többek között Czetz János, Görgei Artúr, Klapka György honvéd tábornokok visszaemlékezéseit, Horváth Mihály és Wilhelm Rüstow munkáit.³ Ezen megállapítást jelen tanulmány lektora, Hermann Róbert vitatja, véleménye szerint Jókai a fenti szerzők köteteit nem nagyon lapozgatta, hanem Degré Alajos, Hamary Dániel és Mészáros Lázár írásait.⁴

A magyar nemzet története regényes rajzokban című munkájában Jókai Mór tizennyolc történettel emlékezett a „lélekcserélő időkre”, az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharcra. Ezek közül tizenkettőben olvashatunk katonai vonatkozásokról, amelyeket érdemes hadtörténeti vizsgálatok tárgyává tenni: mennyire merített saját élményeiből – mint például a harmadik bécsi forradalom esetében, amikor maga is járt a császárvárosban –, s mennyire színezte ki írói képzelete segítségével az eseményeket, hogyan vélekedett a téli és a tavaszi hadjáratról, a honvédsereg harcértékéről, vagy a hadvezérek képességeiről.

Jelen tanulmány a honvédsereg szervezéséről, összetételéről tett megjegyzéseivel, illetve az 1849. évi tavaszi hadjáratot⁵ bemutató írásával kíván behatóan foglalkozni.

A magyar huszárok című történetben a „magyar nemzeti hadsereg” alkotóelemeiről lehet olvasni, de amíg a nemzetőrségről, valamint a régi szerezredi magyar katonaságról olykor részletekbe menően írt, a honvédeket csupán futólag említette meg.

A nemzetőrség szerbek elleni szereplését jónak ítélte, hozzáfűzve, „[...] azonban nagyobb tömegekben hadműveleteket kezdeni velük mindig szerencsétlen kísérlet volt.”⁶ Leegyszerűsítette a nemzetőrség intézményét, amelyben egybemosta a nemzetőröket az önkéntes mozgó nemzetőrökkel, holott volt különbség közöttük.

1 Jókai 1925, 31.

2 Hajagos 2017, 105.

3 Czetz 1850, Görgey 1852, Klapka 1850, Klapka 1851, Horváth 1865, Rüstow 1866.

4 Degré 1883, Hamary 1869, Mészáros 1867.

5 Jókai más műveiben is foglalkozott a tavaszi hadjáratral. Erről bővebben lásd: Hajagos 2017.

6 Jókai 2011, III. 193.

Az amerikai függetlenségi háború milíciájának és az 1789. évi francia revolúció nemzetőrségének megszületését követően az európai polgári forradalmak sajátosságai közé tartozott a nemzetőrségek megszervezése. Nálunk is így történt, hiszen az 1848. március 15-i „12 Pont” ötödik követelése volt a nemzeti őrsereg létrehozatala, amely az alkotmányosságot és a belcsendet volt hivatott megőrizni.⁷ Nagy volt a lelkesedés, a márciusi ifjak zöme is felcsapott nemzetőrnek, így a nagyszalontai Arany János is, aki 1848 áprilisában írta meg *Nemzetőr-dal* című költeményét.

Az áprilisi törvények szentesítését követően az 1848:XXII. törvénycikk szolgáltatta a nemzetőrség szervezésének jogalapját, amely a „[...] személyes és vagyónbátorság, a közcsend és belbéke biztosítása [...]”⁸ céljából – vagyis a polgári forradalom vívmányainak megvédésére és a „*communistikus*” megmozdulások letörésére – a nemzeti őrsereg felállításával azt Magyarhon polgáira bízta. Nemzetőri szolgálatra kötelezettnek számítottak azon büntetlen előéletű 20–50 év közötti honpolgárok, akik megfelelő vagyoni vagy jövedelmi cenzussal rendelkeztek: kétszáz pengő forint értékű házzal, telekkel, vagy száz pengő forint évenkénti tiszta jövedelemmel, s nem álltak gazdai hatalom alatt; vagy valamilyen értelmiségi foglalkozást űztek. A tehetősebbek lovas, a kevésbé módosak gyalogos szolgálatot vállalhattak. Tisztjeiket századosig bezárólag maguk választhatták a helyi *notabilitások* közül, míg törzstisztjeiket a miniszterelnök előterjesztésére a nádortól kapták kinevezésüket. A zászlóalj- és lovasosztály-parancsnokok őrnagyi rangot kaptak, s általában a császári-királyi hadsereg nyugalmazott vagy kilépett századosai vagy a megyei birtokos arisztokrácia köréből kerültek ki. A zászlajukra esküt tett nemzetőrök a „[...] magyar rendes katonaság hasonló fokozatu tagjaival egyenlő ranguaknak tekintendők, díjt azonban, míg csak helybeli szolgálatot tesznek, nem húznak, külső szolgálatuk idejére díjuk a rendes katonasághoz hasonló lészen [...]”⁹ A törvénycikk 33. paragrafusa szerint: „A király és a haza elvárják, hogy a hon fiai, kiknek becsületére e törvény által a közállomány fentartása bízva van, kötelességöknek híven és buzgósággal fognak megfelelni.”¹⁰

A nemzetőri szolgálatra kötelezettek országos összeírása sosem készült el teljesen, akadtak, akik ódzkodtak bármiféle katonai szolgálattól, s voltak olyan – főleg románok és szlovákok által lakott – vidékek, ahol megtagadták az összeírást. Ennek ellenére – Erdély, a határvidék és Horvátország kivételével – kb. 350–380.000 fő került fel a listára, Pesten felállították gróf Batthyány Lajos közvetlen alárendeltségében a nemzetőrség ügyeinek intézésére hivatott Országos Nemzetőrségi Haditanácsot,¹¹ amely területi elv alapján – városenként egy, vármegyénként egy–négy – gyalogzászlóaljba és lovasosztályokba szervezte a nemzetőröket. Ennek eredményeként június végére a nemzetőrség 116 zászlóaljba és

7 Több magyar városban, így Pesten, Győrött és Pozsonyban már 1848 előtt léteztek polgárőrségek, lövés- és vadászcsapatok.

8 1847/8-ik évi törvénycikkek 1848, 64.

9 1847/8-ik évi törvénycikkek 1848, 67.

10 1847/8-ik évi törvénycikkek 1848, 70.

11 A továbbiakban: ONH.

48 lovasosztályba nyert beosztást, miközben néhány tüzérütegük is alakult Pozsonyban, Pesten, Jászberényben, Debrecenben, Aradon, Kolozsvárott és Szabadkán.

A nemzetőrség „vasárnapi katonaságnak” számított, mivel állományának nyolcvan-nyolcvanöt százaléka birtokos paraszt volt, s csak vasárnap volt idejük azon gyakorlatokra, amelyeket nyugalmazott császári tisztek, altisztek, esetenként tényleges tisztek tartottak. A kiképzés mellett az egyenruházat, felszerelés és fegyverzet is sok kívánnivalót hagyott maga után. Lőfegyverrel kb. minden tizedik nemzetőr volt ellátva, a többiek kaszával, fokossal és egyéb hidegfegyverrel szerelkeztek fel. Ezekből adódóan a polgári „katonaság” korlátozott feladatok ellátása volt alkalmas, kezdetben a szociális mozgalmak és az antiszemita kilengések lecsillapítására vetették be karhatalomként.

Habár az 1848. áprilisi törvények értelmében a magyar kormány fennhatósága alá vonták a császári-királyi hadsereg magyarországi alakulatait, de ez sokáig nem volt érvényesíthető, ezért 1848. április 12-étől Batthyányék szorgalmazták, hogy a császári-királyi armádia magyar kiegészítésű ezredeit hazavezényeljék, ám a bécsi udvar rendre kitért ennek teljesítése alól. Miután Magyarország területén a kormány adatai szerint csupán 18.000 császári katonára állomásozott, a nemzetőrség felfegyverzése nehézkesen haladt, az 1848. április 24-i minisztertanács felszólította a külügyért, próbálja elérni az osztrák külügyminiszternél a magyar katonaság hazahozatalát. Ezen a minisztertanácson fogalmazódott meg, hogy amennyiben ennek az osztrák fél nem tesz eleget, „[...] a miniszterium oly lépések megtételét látja elkerülhetetlennek, minőkre felelősségének érzete kényteleníti.”¹² Vagyis saját katonaságot fog szervezni. Miközben István nádor erről informálta az udvart, a nagykikindai szerb felkelés hatására 1848. április 26-án Batthyányék döntöttek a „mozgó nemzetőrség” vagy „önkéntes őrsereg” megszervezéséről. Kossuth Lajos pénzügyminiszter kapta a megbízást, hogy készítse elő a 10.000 fő felszerelésére vonatkozó költségvetést, aki előbb azt javasolta, hogy Erdélyből vezényeljenek Magyarországra pár ezer kiképzett határőrt, majd 1848. május 1-jén kamatozó kincstári utalványokat bocsátott ki a sereg felállítására.

A miniszterelnök 1848. május 1-jén a császárvárosba utazott, hogy kieszközölje a magyarországi császári főhadparancsnokságok engedelmességét, így Deák Ferencet bízta meg egy 1200 főnyi nemzetőri alakulat felállítási tervzetének elkészítésével. Az igazságügyminiszter az ONH felé továbbította a kérést, ám annak elnöke, Franz Ottinger vezérőrnagy – aki egyben ideiglenes hadügyminiszter és a budai dandár parancsnoka volt – gróf Széchenyi István közlekedés- és közmunkaügyi miniszter segítségét kérte. A „legnagyobb magyar” ekkor az ONH titkárát, a 62. sorszambeli Sztankó Soma hadnagyot utasította a tervzet mielőbbi elkészítésére.

1848. május 15-én – amikor a szerbek törvénytelenül megtartott karlócai gyűlése követelte a *Vojvodina* felállítását – Batthyány megkapta a kért tervzetet és az aznapi minisztertanács döntött, miszerint a határmenti erősségekben harckészültséget rendel el, Szeged

12 Pap 1868, I. 64.

környékén egy 12.000 fős táborot létesít és megkezdi a 10.000 fős mozgó nemzetőrség megszervezését, amelyet az ONH új elnöke, báró Baldacci Manó ezredes kapott feladatul.

Másnap, 1848. május 16-án jelent meg a *Haza fiak!* című felhívás – magyar, német és szlovák nyelven –, amely a következőket tartalmazta: „Szeretett magyar hazánk láthatárán veszélyes felhők tornyosulnak.

Minden hazafi szent kötelessége hazáját bel- és kül-ellenségek ellen védeni; ezt igényli a természeti jog, ezt parancsolja a törvény;

A törvény-parancsolta nemzeti őrseregen felül szükséges haladéktalanul egy tíz ezer főből álló rendes nemzetőrsereg felállítása. [...]

A haza bizodalmasan várja fiaitól, hogy a mostani veszélyes körülmények közt, a királyi trón, haza, és alkotmány védelmére az ország zászlója alá mentül előbb összesereglenek.”¹³

1848. május 17-én adták ki a *Magyarországban tanyázó sorkatonasághoz* intézett felhívást. Ebben már arról tudósítottak, hogy tíz zászlóalj fog megalakulni, s „[...] a hadseregnél szokásban levő tisztekkel ellátva, és katonai szabályok szerint gyakorolva és oktattva leendő, és őrnagyok által kormányoztatni fog.”¹⁴ Mindezen megállapítások világossá tették, hogy a szervezendő zászlóaljak reguláris erőt fognak jelenteni.

Először „önkéntes”, „rendes” vagy „mobilis” nemzetőrség nevekkkel illették az alakulatokat, s az elnevezések kaotikussága is jól mutatta az újonnan alakítandó erő közjogi helyzetének bonyolultságát. Aztán 1848. május 23-tól kezdték honvédeknek hívni ezen önkénteseket, mely szó a császári seregek tartalék zászlóaljának, a *Landwehr*-zászlóalj tükörfordításából jött létre, és Kiss Károly 1843-ban megjelent *Hadi műszótárában* szerepelt, de évtizedekkel korábban már Kisfaludy Károly is használta *Az élet korai* című költeményében, de ott nem főnévként, hanem jelzőként.

A zászlóaljak szervezési munkálatait Batthyány irányította az ONH bevonásával, de igénybe vette a császári hadsereg magyarországi hadfogadó szerveit is, tekintettel arra, hogy egy-egy zászlóalj legénységét több vármegyéből verbuválták. A honvédzászlóaljak megalakulási központjai az alábbi városok voltak: 1–2. Pest, 3. Szeged, 4. Pozsony, 5. Győr, 6. Veszprém, 7. Zalaegerszeg és Szombathely, 8. Pécs, 9. Kassa, 10. Debrecen. A zászló alá önként álló újoncok háromévi szolgálatra kötelezték magukat, és csak az egészségügyi alkalmasság volt az egyetlen kritérium. A vagyoni háttér itt már nem számított, amellyel a kormány túllépett az 1848:XXII. törvénycikk keretein, Batthyány pedig elérte, hogy az Innsbruckba menekült uralkodó elfogadja a szerbek ellen kiállítandó védelmi sereg megszervezését.

A húsz forint foglалópénz és a tekintélyes összegű zsold csábító volt, ezért többnyire vgyontalan ifjak csaptak fel honvédeknek. A legénység zömét a parasztság, kisebb részét az iparos réteg, s csaknem tíz százalékát az értelmiség – összefoglaló néven a jurátus ifjúság – adta. A 18–40 év közötti jelentkezők mintegy hatvankilenc százaléka nem töltötte be a 22. életévét. A jurátusok rendkívül nagy hatással voltak a többi újoncra, iskolázottságuk,

13 Vargyas 1868, 59.

14 Pap 1868, I. 135.

a polgári átalakulásért, a magyar nemzeti eszméért és a „világszabadságért” való lelkesedésük eredményeként erős öntudatosságot adtak az új honvédszászlóaljoknak, mely később a harctéri tapasztalatok mellett azt eredményezte, hogy az első tíz honvédszászlóalj vált a honvédsereg elitjévé – főként a szegedi 3. fehértollasok és a kassai 9. vörössipkások – és az 1848 ősztől szerveződő újabb honvédszászlóaljak főtiszti állománya jelentős részben ezen zászlóaljakból került ki.

1848. június közepétől a rendes nemzetőrök feladatai gyarapodtak. Mivel az ország területén állomásozó császári csapatok zöme a Délvidéken harcolt, azok helyőrségi szolgáltatást vették át, miközben a nemzetőrség egy részét is mozgósították. Így húsz vármegye nemzetőr kontingense került le a horvát határt lezáró Dráva-vonal védelmére és a Délvidékre. Eredetileg egy hónapig kellett itt szolgálniuk, úgy, hogy felváltásuk biztosított legyen. 1848. augusztus elején a délvidéki táborokban 22.000, a Dráva mentén 26.000 nemzetőr teljesített szolgálatot. A táborba szálláskor mutatkoztak meg a nemzetőrök legégetőbb hiányosságai: kiképzetlenek voltak, kevés lőfegyverrel rendelkeztek, s amire hozzászoktak a szolgálat nehézségeihez, már letelt a négy – esetenként hat, nyolc – heti szolgálati idejük. Mindezekből adódóan a „kis háborúban” harci bevetésre korlátozottan – a soralakulatokkal együttműködve – voltak alkalmasak, de kiegészítő feladatokat önállóan is megoldhattak.

1848 augusztusában Batthyány számolt a délvidéki harcselekmények elhúzódnásával, s az is világossá vált számára, hogy a gyenge kiképzettségű és fegyverzetű nemzetőrök alkalmatlanok komolyabb feladatok elvégzésére. Mozgósításuk és felváltásuk a nyári mezőgazdasági munkák idején gondokat okozott és akadt olyan alakulat is, amely be sem várta a felváltás beérkezését, hanem fogta magát és hazament. 1848. augusztus 13-án – majd két héttel később – újabb rendelet jelent meg, amely „önkéntes nemzetőr alakulatok” kiállítását szorgalmazta, és hasonló követelmények alapján szerveződtek, mint a honvédszászlóaljak, vagyis nem volt vagyoni cenzus, azonban az önkéntesek a háború teljes idejére vállaltak szolgálatot, zsoldot húztak és a hadi fegyelem alá estek. Ezen önkéntes alakulatokkal kívánta a miniszterelnök felváltani a kétes harcértékű nemzetőröket, másrészt gyarapítania kellett a rendelkezésére álló haderőt, mivel a horvát bán, báró Josip Jelačić altábornagy nyíltan készült a horvátországi császári csapatokkal Magyarország ellen. Habár a képviselők 1848. augusztus 23-án elfogadták a katonaiállítási törvényt – vagyis azt, hogy a 18–21 éves újoncok kisebb része a császári hadsereg magyar kiegészítésű alakulataihoz, nagyobb hányaduk a honvédszászlóaljakhoz kerüljön –, azt Batthyány minden igyekezete ellenére V. Ferdinánd mégsem írta alá. Ezért a miniszterelnök ismét az 1848:XXII. törvénycikket használta fel, mint az első tíz honvédszászlóalj felállításakor, így névleg nemzetőr, valójában honvédalakulatokhoz hasonló reguláris erők toborzása kezdődött. A kiállított századok és zászlóaljak számára négy tábort jelöltek ki Veszprém, Vác, Szolnok és Arad központtal, s 1848. szeptember derekára létszámuk elérte a 12.000 főt, ami újabb tizenöt hadrafogható zászlóaljat jelentett. Ekkorra bebizonyosodott, hogy a nemzetőrség csak korlátozottan alkalmas a hadakozásra, de arra mégis jó volt, hogy a férfiak java megtanulhatta a fegyverforgatást, amit később honvédként sikerrel alkalmazhatott.

Jókai helyesen állapította meg, hogy az 1848. október 30-i schwechati csata után Görgei Artúr vezérőrnagy a nemzetőröket hazabocsátva,¹⁵ elvett lőfegyvereiket „[...] az újonc honvédeknek osztá. Azok nagy sereggel gyülekeztek össze az ország minden részéből, s hogy jól tudták használni a fegyvert, azt bebizonyíták a legelső alkalommal. A nagyszombati csatában megtörtént az, hogy újonc honvéd zászlóalj szuronyt szegezve támadott meg egy vértesszakaszt és meg is futamítá. A veres sapkás honvéd zászlóaljok hősi híre már akkor legendaszerű volt. Az ország intelligens fiatalságának színe-java adta meg a hősi szellemet az újonc támadt seregeknek. Minden iskola kiürült: a diákok honvédeké lettek; még a tanító szervezetek növendékei is katonákká lettek, bencések, ciszterciák, premonstreiek, piaristák százával szaporították a nemzeti hadsereget. S ez intelligens fiatalság tette lehetővé, hogy tüzérséggel tudtuk ellátni magunkat. Pár nap alatt kész pattantyús volt az ágyú mellé állított philosoph és matematikus.”¹⁶ Az 1848. december 16-i nagyszombati ütközetben az Ernő főherceg nevét viselő soproni 48/III. sorgyalogzászlóalj önfeláldozó magatartása tette lehetővé,¹⁷ hogy a magyar csapatok kicsúszhattak a császári gyűrűből, de a Jókai által leírt fegyvertény nem itt, hanem az 1848. december 16-i kazimiri ütközetben történt, s az a pesti 14. honvédzászlóalj nevéhez fűződik. A vörössipkásokra¹⁸ tett megjegyzése is pontosításra szorul, hiszen 1848 végén csupán a kassai 9. honvédzászlóalj katonái viseltek piros tábori sapkát, a honvéd tüzérséget valóban a semmiből teremtették elő, azonban az új felállítású honvéd huszárok, az utászok, a külföldi önkéntesek (lengyelek, osztrákok, németek, olaszok) légiói vagy a szabadcsapatok felett nagyvonalúan átsiklott.

„De ami a nemzeti hadsereg zömét képezte, az mégis a régi, begyakorolt seregek és lovasság hadi népe vala. [...]

S ez annyival magasabbra számítható fel: mert ezeket az ezredeket nagyjából idegen tisztek vezényelték, befolyásolták. Ezek mind addig az ideig nem hallottak hazáról beszélni, csupán a császárról. [...] És mégis, ezen ezredek egyszerre megérték nemzetük segélykiáltó szavát: s ráismertek a hazájuk címerére: mégpedig nemcsak azok, akik magyarul beszélnek; hanem tótok, németek, oroszok, bunyevácok és több megyebeli románok.

A legfényesebb adatai közé tartozik az 1848/49-iki szabadságharcnak az, hogy magyar ezred nem harcolt magyar ezred ellen soha [...].”¹⁹

15 Görgei Artúr levele az Országos Honvédelmi Bizottmánynak (Pozsony, 1848. november 11.) és Kossuth Lajosnak (Pozsony, 1848. november 15.). Görgey 1988, I. 239., 242.

16 Jókai 2011, III. 193.

17 A zászlóalj 6 századából 2 került császári fogságba és zászlajuk az ellenség hadizsákmányává vált.

18 1848 végén csak a kassai 9-es honvédek viseltek vörös sipkát, s valóban nagy hősiességről tettek tanúbizonyságot a Délvidéken. Később a honvédseregben a vörös sipka a vitézség szimbólumát jelentette. A tavaszi hadjárat során Görgei javasolta Kossuthnak, hogy a vörös sipka váljék – egyéni és – kollektív kitüntetéssé, amit a bizottmányi elnök 1849. április 8-án elrendelt. Erdélyben a kolozsvári 11. honvédzászlóalj már 1849 márciusától vörössipkás volt, az 1849. augusztus 3-i komáromi kitörést követően a pozsonyi 15., a komáromi 57. és a besztercebányai 64. honvédzászlóalj kapta e kitüntetést, de ilyen sapkával rendelkezett a VIII. hatfontos lovasüteg és a VI. hatfontos üteg is. A jászberényi 24. honvédzászlóalj, amelynek állománya fehér báránybőr kucsmát viselt, később fehér tábori sapkát kapott, amely szintúgy a vitézség egyik fokmérőjévé vált.

19 Jókai 2011, III. 193–194.

Jókai fenti sorai nem mindenben fedték a valóságot, érdemes azokat pontosítani. Az önvédelmi háború kezdetén valóban rendkívüli fontossággal bírt, hogy a magyar hadsereg kiképzett katonákkal rendelkezzen, így a császári armádiából átkerült 21 magyarországi légénységű sorgyalog-, 1 gránátos- és 4 (székely) határőr-zászlóalj, valamint 56 huszárszázad létszáma kb. 30 ezer főt tett ki. Ezen régi alakulatok növelték a honvédség harcértékét, amelynek létszáma 1848 decemberében elérte a 100–110 ezer főt, vagyis a régi alakulatok annak kb. 27 százalékát tették ki, s ez az arány a későbbiek folyamán csökkent. A Magyarhonban állomásozó, magyar kiegészítésű csapatok között néhány az „igaz ügy” ellen fordult (pl. a nagyszabenyi 31/III. és a temesvári 61/III. sorgyalogzászlóalj),²⁰ viszont olyan, magyarországi kiegészítésű alakulatok is voltak, amelyek nem, vagy döntően nem magyar ajkú légénységből álltak, mégis a honvédsereg oldalán küzdöttek (pl. az I. Sándor orosz cár nevét viselő pozsonyi 2., valamint az eperjesi 60. Wasa-század, amelyek állománya zömmel szlovák volt).²¹

Elvitathatatlan, hogy 1848 őszén a hazaszeretet legszebb példáját azon régi kiegészítésű huszárok²² adták, akik Kossuth hívó szavára, ezer veszélyt vállalva siettek külföldről Magyarhon védelmére. Így kerekedtek fel a jászkun Nádor-huszárok Csehországban, a magyar, szlovák és ruszin légénységű Coburg- és Vilmos-huszárok pedig Galíciában. Jókai a Coburg-huszárok egyik századának hazatérését örökítette meg oly módon, hogy annak valós elemeit mások visszaemlékezéseivel elegyítette, így használta fel Hermann János Vilmos-husár őrmester,²³ valamint Dessewffy Dénes Nádor-husár hadnagy²⁴ írásait.²⁵

A *kilencnapos ütközet* című írásában az 1849. évi tavaszi hadjárat első hadműveleti szakaszát, illetve a második szakasz elejét mutatja be. Jókai szerint Görgei Artúr honvédtábornok, ideiglenes fővezér eleve Komárom felmentésére igyekezett az I. (Klapka György vezérőrnagy), II. (Aulich Lajos vezérőrnagy), III. (Damjanich János vezérőrnagy) és VII. (Gáspár András huszárezredes, 1849. április 2-ától vezérőrnagy) hadtesttel, holott a valóságban a hadjárat 1849. április 1–7. közötti szakasza a császári főerők Gödöllő környéki megsemmisítését célozta, amelynek eredményeként a honvéd főszereg visszafoglalhatja Pest-Budát.

Az erőviszonyokat jól érzékeltette, amit jelen tudásunk alapján kicsit árnyalhatunk: a magyar főszereg 47.500 honvédet és 198 löveget, a császári-királyi főszereg 55.000 ka-

20 A 31. sorgyalogezred gróf August zu Leiningen-Westerburg altábornagy, a 61. pedig báró Georg Rukavina tábornagy nevével viselte.

21 Az 1848/1849-es magyar hadseregben a magyarok mellett mintegy 30.000 szlovák és kb. 25.000 román, valamint jelentős számú német, ruszin és bunyevác honvéd küzdött.

22 Vagyis a 8. Coburg-, a 10. Vilmos- és a 12. Nádor-huszárezred.

23 Hermann János huszár őrmester Szontágh Frigyes huszár hadnaggyal indult haza a 10. Vilmos-huszárezred alezredesi osztálya 1. századának huszáraival 1848. október 24-én. Három nappal később a 196 huszárból 84 fő ért magyar földre. Bona 1998–1999, II. 47.

24 Dessewffy Dénes huszár hadnagy 1848. október 4-én Sréter Lajos főszázados vezetése alatt szökött haza a jászkun légénységű 12. Nádor-huszárezred 2. őrnagyosi osztálya 1. századának 56 huszárával. Egy héttel később ért haza, a két tiszt vezetése alatt 52 fővel. Bona 2000, 302–303.

25 Hermann 1868, Dessewffy 1940.

tonát, 214 löveget és röppentyűt számlált, vagyis az ellenfél némileg fölényel bírt, ám csapataival széles arcvonalat képezett, hiszen nem tudta, honnan várható a magyar támadás.

1849. április 2-án Hatvannál a VII. hadtest támogatására nem a II. hadtest egyik dandára, hanem az ágyúszót hallva a III. hadtest Józef Wysocki ezredes alatti hadosztálya érkezett be Csány felől, átkarolással fenyegetve gróf Franz von Schlik altábornagy császári-királyi III. hadtestének jobbszárnyát, amiért az visszavonulást rendelt el, s a Wilhelm von Kalchberg százados vezette, illírai Prohászka-bakákból álló utóvéd a legnagyobb gyalogsági puskatűz közepette elbontotta a hadihídat, valamint felszedte az állandó Zagyva-híd pallóit, hogy a magyar csapatok partváltását és üldözését megnehezítse.

Az 1849. április 4-i tápióbicskei ütközet kezdeti magyar kudarcát – miszerint Klapka hadteste csúfosan megfutott – feljegyezte, s a Tápió-híd visszafoglalását a kassai veressipkásoknak tulajdonította, holott a rohamban a gróf Leiningen-Westerburg Károly alezredesféle dandár zászlóaljai közül a szegedi 3. fehértollas honvédszászlóalj is részt vett. Írásában újra kitért az ütközet egyik érdekes pillanatára: Sebő Alajos huszár alezredes, az 1. Császár-huszárezred parancsnoka és báró Hermann Riedesel vértés őrnagy, a horvát banderális huszárok osztályparancsnoka közötti nevezetes párbajra, azonban jócskán meglódukt a fantáziája, fokozva ezáltal a '48-as legendaképzést: „A viadal hevében mind a kettő olyan sebet kapott, hogy jobb karját nem használhatja: a kard kihullott kezeikből: ekkor bal kézzel ragadták meg egymást, a tusában mindkettő lehullott lováról; de élve csak az egyik kelt föl. Sebő pusztá kézzel ölte meg az ellenfelét.”²⁶ Karsa Ferenc hadnagy maga jegyezte fel Sebő szavait – aki szablyájával „második száját” vágott Riedesel homlokára – a *duellum*ról: „Riedesel a Jellacich huszárok élén vágatva közeledett a Tápió hídjától nem messze álló két század Császár huszár felé, s kardjával integetett Sebőnek. – Úgy beszélt Sebő ezredes hogy az egész osztrák armádiában óriási erejéről és a kard-vívásban jártasságáról híres Riedesel felismervén, a párbajra kihívást csakis abból a szeméremből fogadta el, nehogy huszárjai szemében kissebbséget szenvedjen. – De meg voltam győződve, hogy levág, (saját szavai) »azonban legényeimnek maradást intek és a délcegen felém vágató Riedesel elibe ugrattam. Összecsaptunk se ő, se én nem kaptunk vágást, csakhogy észrevettem hogy az én lovam erősebb s az övét megtolta. Egy kis fordulóval megint szembe kerültünk, – másodsor is összecsaptunk... Akkor kaptam ezt a rettenetes vágást.« Feltúrte jobb karján az inge ujját, megmutatta az élet-erek mellett a hosszú sebforradást, és elhallgat. – »Hát Riedesellel mi történt?« – ... »Riedesellel? ... no hát ő meghalt« ... fejezé be Sebő az elbeszélést.”²⁷ Jókai e viadalról korábban is írt, szinte szemtanúi hitelességgel, első ízben a Szokoly Viktor szerkesztésében 1868-ban kiadott *Honvédalumban* jelent meg a *Párbaj a csatatéren* című története, amelyet aztán beépített *A kőszívű ember fiai* című regényébe (1869), Baradlay Richárd huszárkapitány és Palvicz Ottó vértés őrnagy végső összecsapásaként. „Az ütközet mindkét

²⁶ Jókai 2011, III. 209.

²⁷ Karsa 1993, 163.

résről hősiessé volt és sok áldozatba kerül.”²⁸ – olvashatjuk, ami igaz, hiszen a magyar véres veszteség 800–1500, a császáriaké mintegy 300 fő volt.

Az 1849. április 6-i isaszegi csata – amely nem ütközet, hanem a hadjárat első szakaszát lezáró, döntő csata volt – leírásánál Damjanich szerepét és Gáspár tétlenkedését – aki szó szerint tartotta magát az aznapra kapott írásbeli parancshoz és Gödöllőtől keletre megállt – kihangsúlyozta, de Klapka újabb fiaskójáról nem írt, mint ahogy arról sem, hogy Görgei – aki „[...] mint egy hadisten mindenütt előljárt, a küzdőket lelkesítve, bátorítva a seregeket. Kivont karddal kezében s villogó szemekkel ment elül fehér lován mutatva s bátorítva seregét.”²⁹ – személyes fellépésének volt köszönhető az I. hadtest retirálásának megállítása. A magyar fővezér Kókán kapott hírt Klapka megingásáról, és a csataterre „elrobbanva” kereste fel Klapkát, aki „[...] kijelentette, hogy a küzdelem félbeszakítását kénytelen tanácsolni, mert gyalogságának elfogyott a tölténye, és nagyon ki van merülve.

– A győzelem – tette hozzá – ma már lehetetlen, de holnap megint lehetséges lesz.

Arckifejezése világosan mutatta, hogy őszinte meggyőződését mondja ki.

Itt aztán fővezéri tekintélyem véget ért. Először tehát meg kellett ingatnom Klapkában a meggyőződést, hogy elengedhetetlenül szükséges a visszavonulás, és csak aztán számíthattam rá, hogy újabb támadási parancsomat teljesíti.

Felszólítottam Klapka tábornokot, gondolja meg, hogy ő maga készítette azt a támadási tervet, amelynek teljesítésével ma fel akar hagyni – és hogy holnap biztos nehezebbnek lát majd mindent; hogy ő maga mondta ki: elengedhetetlenül szükséges a kiadott utasítások szigorúan pontos betartása napról napra; hogy indokai, melyekkel a csata feladását tanácsolja, teljesen tarthatatlanok, hiszen gyalogsága, a hátrálásban mutatott gyorsaságáról ítélve, nem látszik annyira kimerültnek, hogy még néhány szuronytámadást meg ne kísérelhessen, ehhez pedig akkor is elegendő a tölténye, ha igazán mindent ellőtte.

– Ma kell győzni – kiáltottam –, vagy mehetünk vissza a Tisza mögé! Ez a két megoldás van, harmadik nincs. Damjanich még mindig állja a csatát, Aulich előrenyomul: győznünk kell!”³⁰

A tavaszi hadjárat első szakaszát az isaszegi csata magyar győzelme zárta, de a császári főerők Pest felé kicsúsztak a honvédek bekerítéséből. Damjanich és Aulich jól megállták a helyüket, Görgei kiválóan vezette a magyar fősereget, és ha Klapka kezdettől fogva erélyesen kézbentartja csapatait, Gáspár pedig a Magyaros-tetőről leereszkedve öntevékenyen a csatater felé igyekszik, e napon döntő győzelmet arathattak volna Windisch-Grätz felett.

Jókai az 1849. április 7-i gödöllői haditanácsról nem írt, pedig ott született döntés a hadjárat második szakaszáról. Kossuth felvetette a főváros megrohanását, végül Görgei tábornoki tisztjeivel sikerrel győzte meg arról, hogy célszerűbb Komárom felmentésére indulni, s ha ez sikerül, a császári főerők úgyis kénytelenek lesznek harc nélkül feladni Pest-Budát

28 Jókai 2011, III. 209.

29 Vargyas 1867, 330.

30 Görgey 1988, I. 456–457.

és a Nyugat-Dunántúlt, hiszen a magyar főszereg Komáromnál könnyűszerrel elvághatja a visszavonulási útvonalat. A tavaszi hadjárat második szakasza az első megismétlése volt. Ezúttal a mindig megbízható Aulich játszotta el – az Asbóth Lajos ezredes parancsnoksága alatti 12. tartalékhadosztállyal megerősítve – a főszereg szerepét Pest alatt, miközben a többi hadtest (I., III., VII.) Vácon keresztül, a Duna bal partján tört előre Komárom felé.

Az 1849. április 10-i váci magyar győzelmet Damjanich és Klapka érdeméért tüntette fel, holott a valóságban a diadalt a III. hadtest vívta ki. Az ütközetben Klapka Damjanich hátát fedezte, s a Bobich János alezredes parancsnoksága alatti dandár kapta a feladatot, hogy a Rád–Kosd menetvonalon haladva elzárja a Vácott álló császáriak visszavonulási útját, ám az esős-ködös időben eltévedt, így késlekedése miatt Damjanich egyedül vívta meg az ütközetet. Való igaz, hogy Vácott magyar kézre került a császáriak egy hadihíd készlete, egy lövege, s a „[...]” jelentések szerint több ezer mérő gabonával terhelt hajót is elfoglaltak a honvédek a Dunán.”³¹ A hivatalos jelentés kicsit másként szól: „Három ágyú, egy tökéletes hídszertár, (*Brücken Equipage*)³² és több ezer mérő gabonával megterhelt hajók jutottak birtokunkba.”³³ A súlyosan megsebesült Christian Götz vezérőrnagy fogságba került és két nappal később meghalt. Görgei, Damjanich és Klapka jelenlétében, a Vác-alsóvárosi temetőben katonai tiszteletadással temették el. Ebben az ütközetben a császáriak véres vesztesége 222–422 fő, a magyaroké 150 fő volt.

E történetet Görgei 1849. április 10-i váci kiáltványával³⁴ zárta le, szellemesen megállapítva herceg Alfred Candidus Ferdinand zu Windisch-Grätz tábornagról, hogy „[...] még április 13-ikán sem tudta, hogy merre van a hadseregének a frontja, s merre van a hátulja [...]”,³⁵ ami igaz, hiszen a fővárosba húzódtott császári főparancsnoknak fogalma sem volt a magyar főszereg helyzetéről és céljairól, s az uralkodó felmentette beosztásából.

A *nagysarlói ütközet* leírása viszonylag pontos, hiszen Klapka tábornok visszaemlékezéseit³⁶ vette alapul, csupán egy – vélelmezhetően nyomdai – hibával találkozni: Poeltenberg Ernő huszár ezredes nem a VI., hanem a VII. hadtest lovassága élén vett részt a nagysarlói diadalban. Klapka e napon végre felnőtt feladatához és élete egyik legszebb győzelmét aratta. Jókai a történetben szereplő Klapka-idézetet Vargyas Endrétől vehette át: „A magyaroknak egyáltalán nem volt szokásuk az időt hosszu lövöldözéssel vesztegetni, a támadás e hadjáratban mindig gyorsan rohamra ment át s a szurony döntötte el a győzelmet. Így történt most is.”³⁷ Klapka visszaemlékezésében szó szerint így írt: „Ebben a hadjáratban nem volt szokása a magyaroknak haszontalan lövöldözéssel vesztegetni az időt; a támadás mindig hamarosan rohammá változott és a szurony dönté el a győzelmet. Így történt ez alkalommal

31 Tragor 1908, 133.

32 Pontosabban: *Kriegsbrückenequipage* (ném.) = hadihíd készlet.

33 Tragor 1908, 137–138.

34 Görgei 2018, 87–88.

35 Jókai 2011, III. 210.

36 Klapka 1886, 248–252.

37 Vargyas 1867, 335.

is.”³⁸ Voigt Vilmos főhadnagy, ütegparancsnok (I. hatfontos lovasüteg) helytállásáról külön is írt, amelyet Klapkánál olvasott: „A sok bámulatra méltó hősi tett között, melyet e napon a csapatok végrehajtottak, különösen a végküzdelemben fordult elő egy, mely mindenek felett megérdemli, hogy megemlégtessék. Mindjárt, a midőn kezdődött a végküzdelem jobb szárnyunkon, mikor a segédcsapatok még nem érkeztek meg, az ellenség oly erősen nyomta a [debreceni – BZ] 28-ik zászlóalj[át [sic! – BZ], a mely már sok emberét veszttette el, hogy az mind gyorsabban-gyorsabban kellett hogy hátráljon s nem volt képes többé állásban maradni. Voigt főhadnagy, Bobich dandárában üteg-parancsnok, átlátva e visszavonulás kiszámíthatlan [sic! – BZ] hátrányait, felszólítja a honvédeket, hogy az ő ütegét az erdő visszafoglalása végett kísérik. Ajánlata tetszéssel találkozik. Galoppban vágat ütegevel az ellenség elé s attól alig 200 lépésnyire állást foglal, megtisztítja az erdő peremét, daczára a leghevesebb puskatúznak, melyet ellene irányoznak s mely több tüzért és lovat leterít. Most a 28-ik zászlóalj szuronyt szegezve rohan előre és az erdőt rövid idő alatt elfoglalja. Néhány pillanat múlva ugyanaz az üteg majdnem minden lőkészletét elhasználta már; az ellenség már kezdett hátrálni, csak még néhány kitűnő jó helyen felállított ágyúja állott még, heves tüzelést folytatva a mieink ellen. Voigt, a nélkül hogy csak egyetlen egy lövést is tett volna, amaz üteghez a lehető legkisebb távolságra nyomúlt, s néhány kartácstűzzel annyira kihozta azt sodrából, hogy az onnan kénytelen volt sietve elmenekülni és két szerkocsiját cserbe hagyni, a melyeknek tartalmát aztán Voigt azonnal az osztrákok további lövetésére használta fel.”³⁹

E történet végén Jókai röviden megemlékezett arról, hogy a magyar főszereg sikerrel mentette fel Komáromot, majd az 1849. április 26-i első komáromi csatában végső erőfeszítés árán aratott győzelmet, a magyar hadizsákmányt illetően viszonylag pontos adatokat használva.⁴⁰

A mellékhadszínterek közül csupán a délvidéken operáló Perczel Mór vezérőrnagy hadműveleteivel foglalkozott *Pétervárad felszabadítása, Szenttamás bevétele* című írásában.

A tavaszi hadjárat záró aktusáról, a budai vár rövid, de intenzív ostromáról és 1849. május 21-i bevételéről Jókai nem írt. *A múltakra vetett fátyolban* – dicsérve a kiegyezést – csupán megemlégtette azt, de e rövidke írása is jól mutatja, hogy az 1848-ban forradalmi lelkiületű Jókai idős korára a „csodatévő napokról” és a magyar függetlenségi háborúról alkotott véleményét megváltoztatta. „Az április 14-iki függetlenségi nyilatkozat, Buda várának ostroma olyan események, melyeket meg nem történtté tenni jó volna: ellensúlyozva az osztrák részről történtek által: a március 3-iki összmonarchiai alkotmánytervvel, az orosz invázióval, Henczy vandalizmusával,⁴¹ Haynau kegyetlenkedéseivel: az örök feledség vak sötétje

38 Klapka 1886, 250.

39 Klapka 1886, 252.

40 *A Közlöny* 1849. májusi 1-jei tudósítása szerint a honvédek 6 db 24 fontos löveget és 2 db tarackot zsákmányoltak, valamint 600 foglyot ejtettek.

41 A budai vár császári parancsnoka, Heinrich Hentzi vezérőrnagy Görgei határozott figyelmeztetése ellenére az ostrom első napjától, 1849. május 4-étől tűz alatt tartotta a pesti oldalt, majd az 1849. má-

temesse el őket! Hibák, melyek hibákat szültek, rémek, melyek egymást követték és megsemmisíték: halottak, akik nem kérnek emlékkövet: csak füvet és mohot sírjaikra.

De olyan sűrű mégsem lehet ez a fátyol, hogy a magyar nemzet szabadságáért küzdő szellemének dicsősége századokon keresztül át ne ragyogjon alóla.

Mi, akik ez óriások harcában részt vettünk, akik e korszak történetét átéltük és leírtuk: azzal a tudattal tesszük le a kezünkől a fegyvert és a tollat: hogy »feleedtünk; de el nem feleedtünk!«

Sok vér kihullt, sok vagyon elpusztult, egész nemzedékek boldogsága, reménye megsemmisült, nagy szellemek letűntek, a szenvedéseknek évtizedei következtek egymás nyomában az 1848/9-iki szabadságharc miatt. – De azért mégis szükséges volt e szabadságharcnak megvívattnia a magyar nemzet által, hogy életképességét, honalkotási misszióját, szabadságért önfeláldozásra kész nagy szellemét eltagadhatatlanná tegye az utókor előtt.

Az 1848/9-iki hős küzdelem példája a fundamentum, melyre a jövő évezred története leend felépítve.

A magyar nemzet akkor mutatta be magát a világ előtt, mint egész nép, egész nemzet, egész nagyságában.

Azóta a magyar nemzet kibékült egykori ellenfeleivel, szövetségessékké lettek: de legnagyobb vívmánya a kornak, hogy a magyar nemzet kibékült saját magával, s többé osztály osztály ellen, vallásfelekezetek egymás ellen, nemzetiségek a közös haza ellen, szabadelvűség a szolgáltság ellen nem vívnak harcot a haza földjén egymással.”⁴²

„Babért a múltnak! Ha minden levelére egy hős nevét írjuk, nem koszorú: – erdő lesz a neve!”⁴³ – vélekedett 1868-ban. A XIX. század végén az idős Jókai korántsem volt az, aki 1849-ben a függetlenségért lelkesedett, de a '48-as idők dicső tetteinek megörökítését fontosnak tartotta, hiszen addigra már a boldog békeidők magyar nemzettudatának sarkalatos pontját képezte a modern polgári magyar nemzet születésének időszaka, 1848–1849. A *magyar nemzet története regényes rajzokban* című műve fentebb görcső alá vont történeteivel, a maga szépirodalmi eszközeivel – túlzó vagy jelentősen leegyszerűsítő módon, olykor mellőzve a történelmi hitelességet – igyekezett a szabadságharc hőseit és eseményeit megörökíteni, s ezen karcolatok ma is nagyban meghatározzák nemzeti emlékezetünket.⁴⁴

---

jes 9-i és 13-i bombázások során lerombolta a pesti Dunasort. A döntő roham során, 1849. május 21-én Hentzi halálos lövést kapott és két nap múlva magyar fogságban halt meg. A lovagiatlan ellenfelet a budai temetőben hantolták el.

42 Jókai 2011, III. 214–215.

43 Szokoly 1868, 25.

44 A tanulmányhoz általánosan felhasználva: Babucs 2020, Babucs 2022, Barcy–Somogyi 1986, Bona 1998a, Bona 1998b, Hermann 2001, Hermann 2004, Katona 1978.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- 1847/8-ik évi törvényczikkek 1848.** *1847/8-ik évi törvényczikkek.* Landerer és Heckenast, Pest, 1848.
- Babucs 2020.** Babucs Zoltán: *Az igaz ügy: 1848–1849.* Heraldika Kiadó, Budapest, 2020. 25., 27–32., 51–56., 99–110.
- Babucs 2022.** Babucs Zoltán: *A honvédsereg tavaszi hadjárata (1849).* Heraldika Kiadó, Budapest, 2022.
- Barcy–Somogyi 1986.** Barcy Zoltán – Somogyi Győző: *A szabadságharc hadserege. 1848/49 katonai szervezete, egyenruhái és fegyverzete.* Corvina Kiadó, Budapest, 1986.
- Bona 1998a.** Bona Gábor: A szabadságharc fegyveres ereje. In Bona Gábor (szerk.): *A szabadságharc katonai története Pákozdtól Világosig 1848–1849.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 1998. 55–79.
- Bona 1998b.** Bona Gábor: A tavaszi hadjárat (1849. március – 1849. május). In Bona Gábor (szerk.): *A szabadságharc katonai története Pákozdtól Világosig 1848–1849.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 1998. 199–230.
- Bona 1998–1999.** Bona Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban.* Heraldika Kiadó, Budapest, 1998–1999. I–III.
- Bona 2000.** Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban.* Harmadik, átdolgozott, javított kiadás. Heraldika Kiadó, Budapest, 2000.
- Czetz 1850.** Czetz, Johann: *Bem's Feldzug in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849.* Hoffmann & Comp., Hamburg, 1850.
- Degré 1883.** Degré Alajos: *Visszaemlékezéseim (Az 1848–9-ik év előtti, alatti és utáni időkből).* I–II. Pfeifer Ferdinánd, Budapest, 1883.
- Dessewffy 1943.** A Nádor-huszárok szökése Csehországból, 1848-ban. (Dessewffy Dénes naplóját közli: Dr. Dessewffy Sándor). *Hadtörténelmi Közlemények*, 44. (1943) I–II. sz. 73–98.
- Görgey 1852.** Görgey Artúr: *Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849.* I–II. Brockhaus, Leipzig, 1852.
- Görgey 1988.** Görgey Artúr: *Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben.* I–II. Görgey István fordítását átdolgozta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Katona Tamás. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988.
- Görgei 2018.** *Görgei Artúr válogatott írásai. Értekezések, vitairatok, cikkek, interjúk 1848–1916.* Válogatta és sajtó alá rendezte: Hermann Róbert. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2018.
- Hajagos 2017.** Hajagos József: A tavaszi hadjárat eseményei Jókai Mór műveiben. *Aetas*, 32. (2017.) 2. sz. 94–105.
- Hamary 1869.** Hamary Dániel: *Komáromi napok 1849-ben, Klapka György honvédtábornok alatt.* Heckenast Gusztáv, Pest, 1869.
- Hermann 1868.** Vilmos huszárok hazajövetele. Hermán [Hermann János] őrmester előadása nyomán. In [Illésy György] Kunsági – [Egervári Ödön] Potemkin (szerk.): *Honvédvilág.* I–II. Heckenast Gusztáv, Pest, 1868. I. 20–32.

- Hermann 2001.** Hermann Róbert: *1848–1849. A szabadságharc hadtörténete*. Korona Kiadó, Budapest, 2001. 39–44, 47–76., 268–301.
- Hermann 2004.** Hermann Róbert: *Az 1848–1849-es szabadságharc nagy csatái*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2004. 39–57., 215–262.
- Horváth 1865.** Horváth Mihály: *Magyarország függetlenségi harczának története 1848 és 1849-ben*. I–III. Puky Miklós, Genf, 1865.
- Jókai 1925.** Jókai Mór: *Csataképek a magyar szabadságharcból*. Centenárium kiadás, XXI. Franklin Társulat Magyar Irodalmi Intézet – Révai Testvérek Irodalmi Intézet, Budapest, 1925.
- Jókai 2011.** Jókai Mór: *A magyar nemzet története regényes rajzokban*. I–III. Székely Hírmondó kiskönyvtár. Litera-Veres Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2011.
- Karsa 1993.** Karsa Ferenc: *Szabadságharcos napló*. „A körülmények és velem 1848. és 1849. évben történt események”. Sajtó alá rendezte: Bona Gábor. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1993.
- Katona 1978.** *A szabadságharc kilenc nagy csatája. Than Mór csatái*. Görgey Artúr, Görgey István, Klapka György, Leiningen-Westerburg Károly, Máriássy János csataleírásai. A kötet anyagát Katona Tamás válogatta, az utószót Cennerné Wilhelmb Gizella, a képmagyarázatokat Barcy Zoltán írta. Magyar Helikon, Budapest, 1978. 25–75.
- Klapka 1850.** *Memoiren von Georg Klapka April bis Oktober 1849*. I–II. Otto Wigand, Leipzig, 1850.
- Klapka 1851.** [Czetz, Johann –] Klapka, Georg: *Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849*. I–II. Otto Wigand, Leipzig, 1851.
- Klapka 1886.** Klapka György: *Emlékeimből*. Franklin Társulat, Budapest, 1886.
- Mészáros 1867.** *Mészáros Lázár emlékiratai*. I–II. Az eredeti kéziratból közrebocsájtja Szokoly Viktor. Ráth Mór, Pest, 1867.
- Pap 1868.** *Okmánytár Magyarország függetlenségi harczának történetéhez*. 1848–1849. I–II. Közli: Pap Dénes. Heckenast Gusztáv, Pest, 1868.
- Rüstow 1866.** Rüstow, Wilhelm: *Az 1848–1849-diki magyar hadjárat története*. I–II. Emich Gusztáv, Pest, 1866.
- Szokoly 1868.** Szokoly Viktor (szerk.): *Honvédalbum*. Emich Gusztáv, Pest, 1868.
- Tragor 1908.** Tragor Ignác, dr.: *Vác története 1848–49-ben*. Váci Múzeum-Egyesület, Vác, 1908.
- Vargyas 1867.** Vargyas Endre: *[A] Magyar szabadságharc története 1848–1849*. Heckenast Gusztáv, Pest, 1867.

ABSTRACT

The Hungarian Army of 1848 and the Spring Campaign through the Eyes of Jókai

The foundation of Mór Jókai's oeuvre is formed by his works related to the revolution and war of independence in 1848–1849. In his diary, novels and writings, he not only recorded his own experiences – such as the events in Pest on the Ides of March 1848 – but also drew on the accounts of Alajos Degré, Hamary, and Lázár Mészáros.

In his work *The History of the Hungarian Nation in Novelistic Sketches*, he commemorated 1848–1849 in eighteen stories. Twelve of these stories deal with military matters. In his story entitled *The Hungarian Hussars*, he wrote – with some inaccuracies – about the composition of the national army, paying tribute to the superhuman achievements of the hussars who had deserted from foreign armies to return home. In his writings entitled *The Nine-Day Battle* and *The Battle of Nagysarló*, he praised the spring campaign, but made only passing references to the period after the dethronement and the capture of Buda Castle.

The elderly Jókai was by no means enthusiastic about independence in 1849, but he considered it important to record the events of 1848, as by then 1848–1849 had become a cornerstone of Hungarian national consciousness in times of peace. In his work, *The History of the Hungarian Nation in Novelistic Sketches*, with the stories examined above and his own literary devices – in an exaggerated or significantly simplistic manner, sometimes disregarding historical authenticity – he sought to record the events and heroes of the war of independence, and these sketches still largely define our national memory today.

KEYWORDS: national army, hussars, heroism, legend formation, spring campaign

1. kép: A császári-királyi 12. Nádor-huszár-ezred főtisztje. Kertai Zalán akril festménye, 2024 (Babucs Zoltán gyűjteménye)

2. kép: Aulich Lajos vezérőrnagy. Kertai Zalán akril festménye, 2020 (Babucs Zoltán gyűjteménye)

3. kép: Klapka György vezérőrnagy, mint táborkari ezredes. Kertai Zalán akril festménye, 2024 (Babucs Zoltán gyűjteménye)

4. kép: Görgei Artúr vezérőrnagy az 1849. évi nyári hadjárat idején. Kertai Zalán akril festménye, 2024 (Babucs Zoltán gyűjteménye)

5. kép: Gróf Leiningen-Westerburg Károly
vezérőrnagy, honvéd törzstiszti atillában.
Kertai Zalán akril festménye, 2024
(Babucs Zoltán gyűjteménye)

6. kép: Huszár őrmester a jászkun
14. Lehel-huszárezredből. Kertai Zalán akril
festménye, 2024 (Babucs Zoltán gyűjteménye)